

ŽIVOTNÝ SPÔSOB A IDEOLOGICKÝ BOJ

DIETER BERGNER, Univerzita Martina Luthera, Halle

Bergner, D.: The Way of Life and Ideological Struggle. *Filozofia* 33, 1978, No 4, p. 393—405

The tasks of the further development of the socialist way of life belong to the central questions of the advanced socialist society, of the many-sided development of communist forms of social life.

The bourgeois criticism of socialist life conditions takes advantage of the problems that arise in the relation between society and nature. It transfers the antagonistic character of the supposed contradiction between society and nature in capitalism upon the development of socialism. The core of the socialist way of life is in the socially useful work, i. e. a satisfaction of one's need of creative activity, from which other needs are derived, inclusive of consumption. The development of the way of life is thus determined by work and not only by extrapolation of contemporary material needs of consumption into the future.

Úlohy rozvoja socialistického životného spôsobu patria k hlavným otázkam prejavu rozvinutej socialistickej spoločnosti, postupného vytvárania komunistických foriem spoločenského života. S ďalším formovaním socialistického životného spôsobu — tak sa o tom hovorí v návrhu nového programu SED — uskutočňuje Jednotná socialistická strana Nemecka jeden z najvznešenejších cieľov revolučného robotníckeho hnutia: všestranný rozvoj schopností a talentu osobnosti pre dobro jednotlivca i celej socialistickej spoločnosti. (1, s. 159)

V rovnakom zmysle postavil XXV. zjazd KSSZ problém životného spôsobu ako úlohu tvorivej aktivity, pričom vedomá tvorba socialistického životného spôsobu a komplexný výskum reálneho vývinu životných podmienok v socialistickej spoločnosti vyžaduje predovšetkým ďalšie prehĺbenie teoretického predvoja, rozpracovanie teórie. (2, s. 89)

Spoločenský význam otázok a problémov, ktoré súvisia s vývinom životného spôsobu rozvinutej socialistickej spoločnosti, ďaleko prekračuje hranice socialistických krajín. Ďalekosiahla materializácia uvoľňovania napätia, princípu mierovej koexistencie, ako ju zdôrazňoval XXV. zjazd KSSZ, podmieňuje nevyhnutnosť narastania vplyvov reálneho socializmu na nesocialistický svet. Niet pochybností, že v tomto procese vývinu životný spôsob je páličivým bodom ideologického sporu, pretože je jedným z rozhodujúcich faktorov, ktoré tvoria silu socializmu. K tomu sa v prítomnosti pridružujú ďalšie príčiny — vyplývajúce z vnútorných procesov kapitalizmu — ktoré vedú k zostreniu diskusií o otázkach utvárania života. Pretože v minulých dvoch desaťročiach buržoázna propaganda nie celkom neúspešne dúfala v rozšírenie primitívnych konzumných ideálov (medzi nimi aj takých, ktoré vychádzajú zo staršej verzie teórie industriálnej spoločnosti), krízové procesy od začiatku

sedemdesiatych rokov zreteľnejšie ukazujú hranice možností tejto ideologickej stratégie pochovania subjektívnych faktorov revolučných procesov našich čias. Ďalšie vyhrotenie ekonomických, sociálnych, politických a ekologických protirečení v kapitalistických krajinách viedlo k tomu, že buržoázni ideológovia venovali väčšiu pozornosť kvalitatívnej stránke životného spôsobu. Takzvaná kvalita života sa stala propagandistickým heslom a čoraz častejšie aj pozadím teoretických diskusií.

V marxistickej literatúre sa stalo obvyklým opierať sa o príslušnú Marxovu formuláciu a chápať pojem životného spôsobu ako kategóriu historického materializmu. Z hľadiska detailov boli učené pokusy o rozličné definície a vôbec nie je rozhodnuté, či sa má pojem životného spôsobu chápať ako teoretická kategória (analogická iným kategóriám historického materializmu) alebo skôr ako hovorový pojem. Hoci sa pojem životného spôsobu môže chápať z rozmanitých hľadísk, neznamená to ešte, že nevieme, o čom je reč. Jednota však panuje v názore, že sa musia rozlišovať kvantitatívne (v zmysle materiálnej životnej úrovne) a kvalitatívne stránky životného spôsobu, predovšetkým stupeň sociálnej slobody a charakter podmienok pre rozvoj osobnosti. So súhlasom sa stretávame aj v tom, že kvantitatívne a kvalitatívne aspekty životného spôsobu sa musia vnímať vo svojom špecifickom dialektickom vzťahu. Jednostranná orientácia na kvantitatívne problémy, na stupeň a úroveň materiálneho blahobytu neznamená ešte reálne kvalitatívne zlepšenie spôsobu života. To môže byť dosiahnuté iba vtedy, keď sa dosiahnu všeobecné spoločenské podmienky pre všestranné formovanie osobnosti a keď materiálna úroveň života sa stane základom a nie samoučelom. Vyvážený pomer medzi jednotlivými prvkami životného spôsobu je možný iba v socialistických podmienkach. Diskusie, ktoré sa vedú v kapitalistických krajinách o kvalite života, odrážajú preto nielen neriešiteľné protirečenia kapitalistickej spoločnosti, ale sú aj ďalším symptómom toho, že kapitalizmus skutočne sproblematizúva všeobecný pokrok civilizácie a kultúry.

Ďalšia zhoda sa dosahuje v tom, že životný spôsob nemôžeme chápať iba ako etický pojem, ale že sa v ňom stretávajú mnohostranné sociálne javy. Cez prizmu životného spôsobu sa lámu (ekonomické, sociálne, psychologické, ideologické, morálne, rodinné vzťahy ľudí, rovnako ako ich každodenné správanie. Pod životným spôsobom rozumieme životný prejav človeka, ktorý je typický pre istú spoločnosť, pre istú triedu, a ktorý je javovou formou sociálnej aktivity osobnosti. Protiklad medzi buržoáznym a socialistickým životným spôsobom je preto triedne určený.

Zároveň sa pri podrobnejšom skúmaní diskutabilných otázok ukazuje mnohostrannosť problematiky. Veľká komplexnosť otázok, ktoré súvisia so skúmaním životného spôsobu, núti k detailnejšej analýze a rozpracovaniu špecifických úloh na rovine súčasnej vedy. Prehľad súčasnej literatúry o otázke životného spôsobu ukazuje, že v popredí stoja

sociologické, ekonomické a všeobecné politické hľadiská. V porovnaní s veľkým počtom sociologických a ekonomických analýz vyžaduje rozpracovanie špecifických filozofických problémov životného spôsobu ďalšie upresnenia. Z filozofického pohľadu zahŕňa problém životného spôsobu okrem iného dve navzájom úzko spojené otázky: na jednej strane svetonázorová funkcia filozofie, to znamená význam filozofického svetonázoru pre sociálnu aktivitu osobnosti, jej všeobecnú orientáciu v osobnom a spoločenskom živote. Na druhej strane analytická problematika, to znamená opis, výskum, analýza vzťahu človeka v danej historickej situácii s prostriedkami filozofickej abstrakcie a na rovine teoretického kladenia filozofických otázok. Z tohto hľadiska sa ukazuje, že životný spôsob, to značí diskusia o otázke, ako žijú ľudia, ako by mohli žiť a v ktorom smere by sa musel spoločenský a prírodný svet zmeniť, aby sa v ňom lepšie, krajšie a šťastnejšie žilo. To patrí odjakživa k významným otázkam filozofie. Dejiny filozofie sú od Platónovej *Ústavy* a Epikurovej etiky až po buržoáznou filozofiu života 20. storočia bohaté na analýzy, návrhy a opisy životných podmienok.

Vezmime si ako príklad Davida Humea. Úvahy o vzťahu rozličných druhov filozofie (na jednej strane racionalistická metafyzika 18. storočia, na druhej filozofický empirizmus) patria ku každodennej životnej praxi. Hume píše, že „človek je činnou bytosťou; a pre túto vlastnosť ako i pre rôzne potreby ľudského života, musí sa podrobiť práci a zamestnaniu. Duch však vyžaduje nejaké pookriatie a nedokáže sa stále iba starať a namáhať. Zdá sa teda, že príroda označila zmiešaný spôsob života ako najvhodnejší pre ľudské pokolenie a skryte ho napomenula, aby sa nedalo príliš uniesť nijakou z týchto náklonností, tak, aby sa stalo neschopným iných zamestnaní a zábav. Hovej si svojím záľubám vo vede, hovorí, no tvoja veda nech je ľudská a taká, aby mala priamy vzťah k činnosti a spoločnosti. Odťažité myslenie a hlboké skúmanie zakazujem a prísne potrestám záдумčivosťou, ktorú spôsobujú, nekonečnou neistotou, do ktorej ťa zaplietajú, i chladným prijatím, ktorého sa dostane tvojím domnelým objavom, keď sa s nimi vytasíš! Buď filozofom; avšak uprostred všetkej filozofie buď stále človekom.“ (3, s. 170—171)

Tieto Humeove tvrdenia zodpovedajú istému spôsobu života a jeho životným ideálom. Hovorí z nich humanistické sebedomie meštiactva na vzostupe v období osvietenstva, optimistický, k problémom života obrátený svetonázor a primeraný životný pocit, veselší druh žitia, veľkorysosť a prezieravosť, cit — aby sme použili Heglovu kategóriu — pre „mieru“. Bolo by chybou, keby sme v tejto a mnohých podobných úvahách o spôsobe života, ktoré sa objavovali v progresívnom období buržoáznej filozofie, videli len niečo triedne buržoázne. Vyjadruje sa v nej zároveň všeobecný ľudský pokrok kultúry a civilizácie. Socialistický životný spôsob nadväzuje na tieto pokrokové tradície. Tým, že ho robotnícka trieda uplatňuje, vyjadruje zároveň svoju historickú úlohu,

ktorá spočíva nielen v likvidácii všetkých neľudských vzťahov, ale aj v ochrane a ďalšom rozvíjaní pokrokového dedičstva minulosti.

Bolo by bezpochyby vďačnou úlohou bližšie preskúmať dejinný vývin filozofických názorov na životný spôsob. Bezpochyby by z toho vyplývali pre ďalšie rozpracovanie teoretických problémov na tomto poli mnohoraké podnety. Predovšetkým sa nám zdá byť dôležité poukázať na to, že všetky filozofické úvahy o životnom spôsobe majú vo svojom základe dôležitý predpoklad: súčasný obraz človeka. Spôsob, ako sa ľudia správajú a konajú v rozličných dejinných epochách, je objektívne determinovaný a ovplyvnený výrobnými vzťahmi a v závislosti od nich zároveň aj predstavami o sebe samom.

Z toho vyplýva, že minulý a prítomný filozofický spor o probléme životného spôsobu v zásade bol a je sporom o vývin humanizmu. Čo vlastne znamená spoločenské zabezpečenie podmienok a predpokladov, ktoré umožňujú všestranný rozvoj schopností osobnosti? Čo je to osobnosť? Čo je schopnosť? Čo je potrebné, aby sa život plnohodnotne formoval? Takéto a podobné otázky filozofického typu sa vyskytujú, aby sa zoskupili v súčasnosti ideologického boja.

Nová buržoázna filozofia sa začína kritikou Hegla a celej klasickej filozofie. Ako príklad môžu byť uvedení Schopenhauer a Kierkegaard, ktorí načrtli rezignujúci a individualistický zovnútorňovaný obraz človeka. U Kierkegaarda sa stretávame s jednou z prvých foriem filozofického pertraktovania čisto reflektovaného životného pocitu v jeho úvahách o estetickom a etickom človeku. Kierkegaardov estetik je do seba obrátený, nešťastný poet, ktorý ustavične uvažuje o sebe, je farchavý „tvorivými“ myšlienkami, no nič nesplodí. Dnes by sme taký typ mohli charakterizovať ako jednu z foriem neurotickej slabosti. Kierkegaard z toho urobil jeden typ svetonázoru. Životný spôsob sa redukuje na „vnútorné zážitky“.

Realistický, aj keď rezignujúci a pesimistický je Schopenhauer vo svojich *Aforizmoch životnej múdrosti*. Jeho názory na rôzne obdobia života, na vzťahy medzi indivíduami, jeho návrhy na zdravý spôsob života a mnohé iné myšlienky sú čiastočne inšpirujúce a originálne. Napriek tomu platí pre tento druh životnej múdrosti to, čo Franz Mehring napísal roku 1908 v časopise *Neue Zeit*: „... je rovnako nemysliteľné ako nemožné, aby ten, kto raz stojí v rade proletárskeho boja, hľadel ináč ako s vášnivým odporom na životné dielo muža, ktorý medzi filistrami bol filozofom, ale filistrom medzi filozofmi“. Mehring vyvodzuje: „Práve vo vášnivosti tohto odmietania spočíva aj istá pochvala... človek sa nezlostí na neznámeho nepriateľa.“ (4, s. 182)

Rovnako v základe Schopenhauerovej ako v Kierkegaardovej svetonázorovej koncepcii spočíva reakčný odklon od pokrokového humanistického obrazu človeka, ktorý vytvorila klasika. Práve v tom sa vyjadruje základná tendencia vývinu buržoáznej filozofie po Heglovi. Činná stránka, ktorú idealizmus abstraktne rozvinul, sa z filozofie vytratila

so všetkou svojou dialektikou. Novodobý filozofický iracionalizmus sa začal rozvíjať pod heslom „späť k filozofickému subjektu“. Namiesto otázky ako človek, aktívna činná bytosť, vytvára svoj spoločenský a prírodný svet, namiesto koncepcie sociálne tvorivého charakteru človeka vstupuje do buržoáznej filozofie otázka: ako prežíva izolované individuum okolností, v ktorých žije. Filozofický opis „lebensweltu“ a individuálnych emócií viedol k zabsolutizovanému kultu odcudzenia. Heideggerove analýzy „kvality života“, vedome odtrhnuté od akejkoľvek vedy, pozdvihuje pod pojmom „súčna“ znetvorenú analýzu pocitu odcudzenia na úroveň filozofickej témy. V úzkom spojení s ideologicky reakčným obsahom tejto filozofie vzniká zároveň skreslená pojmová technika, ktorá slúži na opisovanie buržoázneho životného spôsobu v imperializme. Na rozdiel od Kierkegaarda a súčasne vo vzájomnom pôsobení s ním Schopenhauer svojou kritikou Heglovho panlogizmu anticipuje druhú líniu novej buržoáznej koncepcie človeka. Zakladá biologicky orientovaný antropologizmus novej buržoáznej koncepcie človeka. Zakladá biologicky orientovaný antropologizmus novej buržoáznej filozofie. Okrem iného na tomto základe vyvodzuje Nietzsche o štyridsať rokov neskôr závery z Darwinovho učenia, že človek pochopený ako biologická, pudová bytosť, ktorej racionálne a emocionálne sebauvedomenie nie je ničím iným ako funkciou jeho biologických pudov, najlepšie zodpovedá životnej kvalite kapitalizmu. Ako je známe, celá Nietzscheho filozofia je literárne formulovanou výzvou urobiť z biologicky odôvodneného iracionalizmu nový životný spôsob mimo dobra a zla. Svojím historickým pôsobením sa uplatnila v životnom spôsobe a ideológii fašizmu a dodnes pôsobí v neofašizme. Nietzsche bol napr. prvý filozof, ktorý vyzdvihol apológiu vojny medzi filozofické témy, ktorý heroizoval životný spôsob žoldnierov. Zarathustra vidí množstvo bojovníkov oblečených do jednotných vojenských plášťov a volá k nim: „Mier máme milovať ako prostriedok nových vojen. A krátky mier viac než dlhý. Hovorí o vás, že ste bez srdca... Ste oškliví? Nuž dobre, bratia moji! Zahaľte sa teda do vznešenosti, ktorá je plášťom ošklivého! Dobrému bojovníkovi znie príjemnejšie »musíš« než »chcem«... Svoju najvyššiu myšlienku si však máte dať rozkázať odo mňa. Znie: človek je čosi, čo treba prekonať.“ (5, s. 54—55)

Do protikladu voči intuitívnemu empirizmu filozofie života a novšiemu iracionalizmu sa stavia scientisticko-pozitivistický empirizmus novej buržoáznej filozofie, ktorý sa rozvíjal taktiež po roku 1850. Aj on smeroval k istému obrazu človeka: rozpustenie individuality v štruktúrach a funkciách, scientistické zrieknutie sa humanizmu, ako ho hlásajú v súčasnosti jednotliví predstavitelia štrukturalizmu. Na pozitivistickom základe vznikol obraz človeka vulgárneho sociologizmu a technokracie, ktorý je dnes jedným z najpodstatnejších predpokladov novej buržoáznej teórie spoločnosti.

Všetky tri koncepcie človeka — absolutizovanie odcudzenia, tech-

nokratické rozpustenie individua v štruktúrach a systémoch a biologicky zdôvodňovaný antropologizmus — vyjadrujú isté stránky kapitalistického životného spôsobu. Predovšetkým sa prejavuje vo všetkých troch svetonázorových postojoch ako spoločná základná črta rôznym spôsobom motivované odmietanie ideálu pokrokového buržoázneho humanizmu. Bezpochyby sa v tom vyjadruje aj to, že praktické životné podmienky v súčasnom kapitalizme sú veľmi vzdialené od toho, aby mali niečo spoločné s ideálmi humanistickej tvorby života a spôsobu života, ako ich predstavovalo buržoázne osvietenstvo. Imperializmus prakticky popiera abstraktný buržoázny humanizmus, nemôže dať nijaké reálne spoločenské záruky, ktoré by zabezpečovali historické pokračovanie objektívneho pokroku kultúry civilizácie. Životný spôsob imperializmu je antihumánny. Odraz tejto skutočnosti v troch uvedených svetonázorových koncepciách však nie je pasívny. Humanizmus ako ideál a princíp tvorby životného spôsobu sa nestavia iba ako otázka preto, lebo je v kapitalizme stále zriedkavejší, ale preto, lebo sa principiálne falšuje. V obraze človeka, ako ho podáva vulgárny sociologizmus, technokracia a štrukturalizmus (napr. u Foucaulta) sa stretne s myšlienkou, že človek je vraj vynálezom 18. a 19. storočia, archeológia reči a myslenia vraj dokazujú, že ho v skutočnosti niet. (6) Iracionalizmus, hoci vychádza z celkom iných predpokladov, argumentuje v základnej tendencii podobne. Aj preň je humanizmus neživotný ideál minulosti, ktorý je „prekonaný“. V existenciálnej filozofii sa uskutočňuje toto prekonanie prostredníctvom svetonázorového návratu k emocionálnej subjektivite. Nietzscheho biologický antihumanizmus usiloval o prekonanie iného typu. Chcel prekonať odcudzenie, v ktorom sa nachádzala vládnúca trieda kapitalizmu pomocou aktu sily, vyzýval k uskutočneniu „nadčloveka“, ktorého životný spôsob znamená prehodnotenie všetkých hodnôt.

Je príznačné, že buržoázne koncepcie životného spôsobu, vychádzajúc zo svojho filozoficky riedkeho základu, prejavujú značnú bezmocnosť, keď ide o to, aby našli únosnú formu teoretického predstihu pre praktické riešenia páličivých problémov dnešného života. Bezmocnosť iracionalizmu na tomto poli je zjavná. Principiálne neuznáva pre prax nijakú orientačnú hodnotu, ktorá vraj nie je nijakým „ideálom“, ale rozlične vykladanou ilúziou. Konkrétnejšími a v zmysle obhajoby panstva monopolov rukolapnejšími sú technokratické, scientistické a štruktúrno-funkcionalistické koncepcie. Orientujú sa na manipulovanie správaním ľudí vnútri celospoločenského vývinu. Ako sme už povedali, takouto koncepciou bola ideológia a prax „konzumnej spoločnosti“, ktorá sa rozvíja so završovaním formovania štátnomonopolistického kapitalizmu. Celkom zhodne (vzhľadom na ciele, nie na výsledky) písal svojho času Galbraith: „Čím viac je človek oslobodený od fyzických bied, tým ľahšie je ho presvedčiť a riadiť v jeho nákupoch.“ Kapitalizmus môže byť podľa Galbraitha zachovaný, ak sa podarí vyvinúť taký

typ človeka, ktorého celý životný spôsob bude integrovaný prostredníctvom spotreby do tohto systému. „Reklama a s ňou spojený umelecký priemysel pomáha formovať typ človeka, ktorý zodpovedá cieľom industriálneho systému. Takýto človek vydáva svoje príjmy s istotou a pracuje spoľahlivo, lebo potrebuje vždy viac.“ (7)

To dokazuje, že dnešná buržoázna ideológia je síce schopná splodiť rozmanité idey, ktoré slúžia upevňovaniu kapitalistického systému, no javia sa ako málo prifažlivé, keď ide o poukázanie na perspektívy v zmysle progresívneho humanistického vývinu životného spôsobu človeka. To sa prejavuje aj v nepretržitých útokoch, prekrucovaniach a v ohováraní rozvoja socialistického životného spôsobu, ktorý proti zdravému rozumu propaguje antikomunizmus. Buržoázna interpretácia socialistických životných podmienok sa tu redukuje z filozoficko-svetonázorového základu na charakterizovaný obraz človeka pozitívizmu a iracionalizmu, pričom sa tu predkladajú — podľa konkrétnej problematiky — rozličné, z metodologického hľadiska eklekticky preberané spojenia jednotlivých teoretických prvkov.

Veľkú úlohu v antikomunistickej argumentácii napr. mal v päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov — pokiaľ mal teoretický charakter — domnelý rozpor v marxizme, ktorý vraj jestvuje medzi tzv. humanistickým Marxom Ekonomicko-filozofických rukopisov a ďalším vývinom marxisticko-leninskej teórie. Z tohto postulátu sa vyvíjali rôzne motivované tvrdenia, ktoré spočívali v tom, že reálny socializmus je vraj neschopný prekonať odcudzenie v životnej praxi, v každodennom životnom spôsobe. Pôsobenie kapitalistického odcudzenia v prvej fáze komunistickej spoločnosti sa prijímalo ako hlavný argument proti možnostiam socializmu. Antikomunistická kritika socializmu a jeho životného spôsobu bola v tomto období globálna, všeobecná, pomerne málo diferencujúca. Sústreďovala sa na všeobecnejšie otázky a teórie, unúvala sa postaviť otázku kontinuity vývinu marxizmu-leninizmu, pričom vážne analýzy a interpretácie reálnych, praktických otázok vývinu socialistického životného spôsobu boli pomerne zriedkavé a vyskytovali sa iba okrajovo.

Do istej miery sa to zmenilo vznikom rozličných varácií teórie industriálnej spoločnosti a konvergenčnej teórie. Na miesto revizionistických koncepcií, ktoré mali podstatné teoretické korene v obraze človeka, ako ho vytvoril iracionálny filozofický subjektívizmus, nastupujú prevažne technokratické koncepcie. Predovšetkým to boli pokusy predstaviť životný spôsob reálneho socializmu ako variant industriálnej spoločnosti, ako javovú formu nepodarenej konzumnej spoločnosti. Antikomunistická propaganda sa v tomto období diferencovala a začala sa výraznejšie orientovať na problémy vzájomného pôsobenia medzi vedecko-technickým a sociálnym pokrokom. Socialistický životný spôsob sa javil v antikomunistickej propagande ako variant technokratickej racionality, výška hmotnej spotreby sa stala mierou všetkých hodnôt,

predovšetkým mierou v porovnávaní socializmu a kapitalizmu. Kým buržoázne interpretácie socialistického životného spôsobu, ktoré boli orientované na filozofický iracionalizmus, kládli do stredu svojej argumentácie protirečenie medzi ideálom a skutočnosťou, antikomunizmus, ktorý sa orientuje na pozitivizmus, vyhýba sa takýmto úvahám. To súvisí s tým, že pre pozitivistické myslenie, nepriateľské voči teóriám, problémy marxisticko-leninskej teórie socialistického vývinu, ich tvorivé uskutočňovanie v praxi socializmu a s tým súvisiace otázky predstavovali istý druh „metafyziky“.

Z inej pozície o problémoch uspokojovania materiálnych potrieb človeka v socialistickej spoločnosti vedie útoky proti vývinu socialistického životného spôsobu maoizmus. Jeden zo základných teoretických motívov maoistického útoku proti rozvoju socialistických životných podmienok je to, že vedomie a materiálne bytie spoločnosti sa mechanicky kladú proti sebe. Skutočnosť, že uspokojovanie materiálnych potrieb nie je pre rozvoj socializmu a komunizmu samoúčelné, ale že je nevyhnutným predpokladom pre všestranný rozvoj indivíduí, to je podľa maoistickej verzie výrazom „revizionizmu“. Podľa maoistického základného tvrdenia vraj socialistický životný spôsob nemá byť ustavičným zlepšovaním uspokojovania materiálnych potrieb ako základne rozvoja osobnosti, ale predovšetkým ideologickým zrevolucionizovaním vedomia. Podľa maoistického názoru musí sa najprv vytvoriť človek s komunistickým vedomím, až neskôr postupne vzniká komunistické bytie. Ako je známe, obidva procesy prebiehajú v praxi budovania komunizmu paralelne, pričom otázka materiálneho bytia spoločnosti je základným problémom rozvoja životného spôsobu.

V najnovšej dobe sa v ideologických sporoch o otázke životného spôsobu dostal do centra pozornosti celý rad ďalších problémov, ktoré vyžadujú dôkladné filozofické skúmanie. Uvedieme iba dve oblasti, ktoré v súčasných ideologických sporoch patria k úlohám filozofie. Ide jednak o dialektický vzťah medzi vedecko-technickým a sociálnym pokrokom a jeho vplyv na životný spôsob, jednak o problém každodenného správania ľudí a hybné sily individuálnych činov. Na obe otázky sa sústreďuje v nie nepodstatnom rozsahu buržoázna propaganda.

Vedecko-technický pokrok nevedie v kapitalistických podmienkach k sociálnemu pokroku, ale naopak, zosilňuje protirečenia kapitalizmu. Zjavným, masovým a každodenne pociťovaným javom sa to stalo v posledných rokoch, napr. v pribúdajúcich ekologických problémoch kapitalistických krajín. Technokratický obraz človeka industriálnej spoločnosti, ktorý spolupôsobil ako svetonázorové východisko pri tvorbe životného prostredia v kapitalizme napr. pri výstavbe miest, viedol k tomu, že prírodné a prírodno-sociálne existenčné podmienky kapitalistickej spoločnosti sa zmenili vyslovene antihumánnym spôsobom. Okolité prírodné prostredie bolo iba narušené a znečistené, ale v zhode s požiadavkou maximálneho zisku nadobudol antihumánne črty. Tento vývin kapitalis-

tickej formy civilizácie a hmotnej kultúry zaznamenáva sa už od 19. storočia. Alexander Gercen obžalúval vo svojich *Listoch o štúdiu prírody* „starobou zoslabnutú civilizáciu“ v kapitalistických veľkomestách. Ako je známe, Karol Marx na tom dokazoval, že rozširovanie vykorisťovateľských pomerov na celom svete vedie k svetonázoru abstraktnej užitočnosti. Príroda sa javí ako obrovská komora, ktorá je daná k dispozícii neobmedzenému rabovaniu a ničeniu. Nič nemá hodnotu samo osebe, okolie sa javí ako absolútne tvárne. Vedecké poznanie objektívnych zákonov nie je z tohto hľadiska nič iného ako „lesť“. (8) Inými slovami: filozofický problém vzájomného pôsobenia medzi spoločnosťou a prírodou — presnejšie dialektický vzťah medzi spoločnosťou a prírodným existenčným základom spoločenského života — stal sa problémovým poľom, na ktorom kapitalizmus zvlášť výrazne dokazuje svojej podstate vlastnú neschopnosť organicky spájať vedecko-technický a spoločenský pokrok. Je zrejmé, že kapitalizmus vyhrotil protirečenie medzi spoločnosťou a prírodou takým spôsobom, že to začalo nadobúdať antagonistický charakter. Výpočty Rímskeho klubu sú toho symptómom.

Prirodzene, takýto vývin má značné dôsledky pre životné prostredie, predovšetkým pre prírodno-sociálne podmienky spoločenského života. Netreba dokazovať, že narušený prírodný svet, resp. civilizácia prekráčajúca mieru, ktorá je zmysluplná v delení životných podmienok človeka od tradičných väzieb s prírodou, je na ceste k sebazničeniu. Fridrich Engels poukázal na to, že by bolo nemožné ovládnuť prírodu tak, ako dobyvateľ ovláda cudzí národ. Poznanie a správne využitie prírodných zákonov na jednej strane zvyšuje nezávislosť od prírody, na druhej strane však aj závislosť od nej. Čím vyšší je stupeň vedecko-technického rozvoja, tým závislejšou sa stáva spoločenská produkcia od kvantity a charakteru surovín z prírodnej základne spoločenského života. To neplatí iba z hľadiska rozvoja výrobných síl. Vzťah medzi človekom a prírodou je síce sprostredkovaný spoločenskou produkciou, neredukuje sa však iba na produkciu tovarov, ktoré sú nevyhnutné pre život. Estetické potreby aj vo vzťahu k prírode, rekreácia a mnohé iné faktory sú nesmierne závažné, sú to nevyhnutné prvky tvorby životného spôsobu.

Ukazuje sa, že otázky životného spôsobu sa neobmedzujú iba na spoločenské vzťahy, ale majú trvalý význam aj pre dialektiku spoločnosti a prírody z hľadiska jej vplyvov na životné podmienky. Presnejšie skúmanie vplyvu prírodného a prírodno-sociálneho základu spoločenského života (patria k nemu napr. aj demografické procesy) tvorí dôležitú stránku jeho analýzy.

Buržoázna kritika socialistických životných podmienok využíva problémy, ktoré vznikajú zo vzťahu medzi spoločnosťou a prírodou. Pre naša antagonistický charakter predpokladaného rozporu medzi spoločnosťou a prírodou v kapitalizme na vývin socializmu. Tak sa napr. kladie otázka, či komunistický princíp uspokojovania potrieb je vo všeobecnosti realizovateľný vzhľadom na vzrastajúce ekologické a demografické

problémy, vzhľadom na to, že prírodné zdroje nie sú síce vyčerpané, ale v zásade sú konečné. V základe takéhoto kladenia otázok spočíva nehistorické a nedialektické chápanie pojmu potreby. Jadrom socialistického životného spôsobu, ako sa zdôrazňuje v návrhu programu SED, je spoločensky prospešná práca, to znamená uspokojenie potreby tvorivej činnosti, z ktorého sa odvodzujú ďalšie potreby, vrátane konzumu. Vývin životného spôsobu je tak determinovaný prácou a nielen extrapoláciou súčasných materiálnych potrieb konzumu do budúcnosti. Do istej miery prijal tento nehistorický spôsob uvažovania aj Wolfgang Harich. Vo svojej knihe *Komunizmus bez rastu* vyvodzuje závery z výpočtov Rímskeho klubu, že so zreteľom na relatívnu obmedzenosť prírodných zdrojov pracovných prostriedkov v podobe surovín a nositeľov primárnej energie komunistický princíp „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“ sa stáva utópiou. Tým sa stáva otáznym aj odumieranie štátu v komunistickej spoločnosti. Nevyhnutnosť plánovanej spotreby materiálnych tovarov, ako aj riadenia populačných procesov by nebola uskutočniteľná bez štátnej moci. Harich propaguje socialistický životný spôsob podľa Babeufových utopisticko-komunistických predstáv. Marxisticko-leninská kritika takýchto koncepcií vychádza z názoru, že jedinou možnou cestou je nie obmedzovanie, ale urýchľovanie vedecko-technického pokroku v socialistických podmienkach. Spojenie predností socializmu s vedecko-technickým pokrokom sa uskutočňuje na základe dialektiky materiálno-technického a sociálneho pokroku. Znamená to okrem iného, že filozofické problémy kritérií vedecko-technického pokroku a ich využitie v socialistických podmienkach vyžaduje ďalšie rozpracovanie.

Druhým problémom, ktorý má v súčasnosti stále významnejšiu úlohu v ideologickom zápase o životný spôsob, je otázka každodenného správania človeka. Čím ďalej tým viac sa začína buržoázna kritika socializmu obracať k tejto otázke, ktorá je bezpochyby veľmi dôležitá. Lebo v konečnom dôsledku každodenný život, práca a pracovné prostredie, rekreácia a voľný čas, rodinné zväzky, každodenná kultúra a mnohé ďalšie faktory majú rozhodujúci vplyv na životný pocit. Buržoázna propaganda sa v tejto súvislosti orientuje na jeden hlavný problém: pokúša sa dokázať, že negatívne javy v každodennom správaní ako neúprimnosť, intrigánstvo, individualizmus, agresivita a mnohé iné, ktoré majú bezprostredný vplyv na životný spôsob, nebude môcť socializmus dokonale odstrániť. Pod heslom „Nový človek nechá na seba čakať“ orientuje sa antikomunizmus veľmi diferencovaným spôsobom na teoretické a praktické otázky súkromnej sféry ľudí.

V ideologickom boji má teda ďalšie rozpracovanie analýzy každodenného správania ako filozofického problému vzrastajúci význam. Je to prirodzene komplexný problém, ktorý zahŕňa sociologické, ekonomické, psychologické, etické a iné otázky. V tejto súvislosti má veľký význam ďalší výskum zákonitostí, podľa ktorých sa uskutočňujú zmeny

v osobnej, súkromnej sfére v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti, vrátane časového faktora, ktorý má prítom podstatnú úlohu. Ďalšie precizovanie sociálno-filozofického problému vývinu osobnosti človeka v nových spoločenských podmienkach je pre filozofickú prácu z tohto hľadiska úlohou, ktorá súčasne obsahuje celý rad otázok týkajúcich sa kritiky novších buržoázných koncepcií.

Predovšetkým musíme uviesť ďalšie spory novej buržoáznej filozofie s modernými formami biologického obrazu človeka. Redukovanie človeka na biologické aspekty ľudskej prirodzenosti, ktoré vychádza z Nietzscheho, nachádza svoje pokračovanie v súčasnej buržoáznej ideológii. Predovšetkým treba spomenúť svetonázorovú interpretáciu výsledkov radu prírodovedeckých bádání, uskutočňovaných na báze porovnávacej etológie (Konrad Lorenz). Chápanie človeka v buržoáznej filozofickej antropológii ovplyvnenej biologizmom tvorí podstatný svetonázorový základ pre aktuálne prekrucovanie socialistickeho životného spôsobu. Spor s takýmito koncepciami nemožno prirodzene viesť iba tak, že sa opakujú Marxove argumenty proti obmedzenosti Feuerbachovej materialistickej antropológie. Prírodovedecký materiál a stav bádania jednotlivých vied na tomto poli núti urobiť detailnejšiu filozofickú analýzu dialektických vzťahov medzi biologickým a sociálnym v človeku samom a tým zároveň v spôsobe jeho každodenného života.

Otázky dialektiky spoločnosti a prírody nie sú jedinou rovínou, na ktorej sa zosilňujú buržoázne výpady proti reálnemu socializmu. Z tohto príkladu je však zrejma všeobecná tendencia. V ideologických sporoch majú otázky svetonázorovej interpretácie a použitia výsledkov modernej prírodovedy vždy dôležitejšiu úlohu, a to nielen z hľadiska metodologických a teoreticko-poznávacích otázok v prírodných vedách, ale aj z hľadiska ich reálneho vplyvu na životné podmienky. Vzťahy medzi spoločnosťou a prírodou na jednej strane a vzájomné pôsobenie biologického a sociálneho v človeku na strane druhej sa stali kľúčovými problémami výskumu i svetonázorového boja. Stali sa zároveň predmetom analýzy a ďalšieho rozpracovania teórie socialistickeho životného spôsobu.

LITERATÚRA

1. Einheit. 1976, č. 2.
2. XXV. Parteitag der KPdSU, Rechenschaftsbericht des ZK der KPdSU. Berlin 1976.
3. HUME, D.: Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském. Praha, Laichter 1899.
4. MEHRING, F.: Aufsätze zur Geschichte der Philosophie. Leipzig 1975.
5. NIETSCHE, F.: Tak pravil Zarathustra. Odeon, Praha 1967.
6. SCHIWY, G.: Der französische Strukturalismus. Hamburg 1970.
7. GALBRAITH, J. K.: Společnost hojnosti. Praha 1967.
8. MARX, K.: Rukopisy Grundrisse. Svoboda, Praha 1974.

Ди́тер Бергнер

Задачи дальнейшего развития социалистического образа жизни относятся к центральным вопросам развитого социалистического общества, всестороннего развития коммунистических форм общественной жизни.

Буржуазная критика социалистических условий жизни использует проблемы, возникающие из отношения между обществом и природой. Антагонистический характер предполагаемого противоречия между обществом и природой при капитализме она распространяет на развитие социализма. Ядром социалистического образа жизни, как подчеркивается в проекте Программы СЕПГ, является общественно полезный труд, это значит удовлетворение потребности в творческой деятельности, из которого выводятся другие потребности, в том числе потребление. Развитие образа жизни детерминировано, таким образом, трудом, а не только экстраполяцией современных материальных потребностей потребления в будущее. Необходимость планируемого потребления материальных товаров, а также управления процессами роста населения не была бы осуществима без государственной власти. Сочетание преимуществ социализма с научно-техническим прогрессом осуществляется на основе диалектики материально-технического и социального прогресса. Это означает, кроме всего прочего, что философские проблемы критериев научно-технического прогресса и их использование в условиях социализма требуют дальнейшей разработки.

Второй проблемой, играющей в настоящее время все более значительную роль в идеологической борьбе за образ жизни, является проблема повседневного поведения человека. Это, естественно, комплексная проблема, охватывающая социологические, экономические, психологические, этические и другие вопросы. В связи с этим большое значение имеет дальнейшее исследование тех закономерностей, в соответствии с которыми осуществляются изменения в личной, частной сфере в условиях развитого социалистического общества, в том числе временного фактора, который играет при этом существенную роль. Дальнейшее уточнение социально-философской проблемы развития личности человека в новых общественных условиях с этой точки зрения является для философской работы задачей, которая содержит в то же время целый ряд вопросов, касающихся критики новейших буржуазных концепций.

LEBENSWEISE UND IDEOLOGISCHER KAMPF

Dieter Bergner

Die Aufgaben einer weiteren Entfaltung der sozialistischen Lebensweise gehören zu den zentralen Fragen einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft, einer allseitigen Entfaltung kommunistischer Formen des gesellschaftlichen Lebens.

Die bürgerliche Kritik der sozialistischen Lebensbedingungen nützt jene Probleme aus, die aus dem Verhältnis zwischen Gesellschaft und Natur entstehen. Den antagognistischen Charakter des angenommenen Widerspruchs zwischen Gesellschaft und Natur im Kapitalismus überträgt sie auf die Entwicklung im Sozialismus. Kern der sozialistischen Lebensweise ist, wie es im Programmwurf der SED betont wird, die gesellschaftlich nutzbringende Arbeit, d. h. die Befriedigung des Bedürfnisses nach schöpferischer Tätigkeit, wovon weitere Bedürfnisse, auch die des Konsums, abgeleitet werden. Somit ist die Entwicklung der Lebensweise durch Arbeit bestimmt, und nicht nur durch eine Extrapolation gegenwärtiger materieller Konsumbedürfnisse

in die Zukunft. Ohne Staatsmacht wäre die Notwendigkeit des planmässigen Verbrauchs materieller Waren, wie auch die Regulierung von Populationsprozessen undurchführbar. Die Verbindung der Vorzüge des Sozialismus mit dem wissenschaftlich-technischen Fortschritt wird auf der Grundlage der Dialektik des materiell-technischen und sozialen Fortschritts verwirklicht. Dies bedeutet u. A., dass die philosophischen Probleme der Kriterien des wissenschaftlich-technischen Fortschritts und ihre Verwertung im Rahmen sozialistischer Bedingungen einer weiteren Ausarbeitung benötigen.

Ein weiteres Problem, das gegenwärtig im ideologischen Kampf und die Lebensweise eine immer bedeutendere Rolle spielt, ist die Frage nach dem alltäglichen Verhalten des Menschen. Natürlich ist dies ein komplexes Problem, das soziologische, ökonomische, psychologische, ethische und noch andere Fragen einschliesst. In diesem Zusammenhang ist von grosser Bedeutung die weitere Erforschung der Gesetzmässigkeiten, aufgrund welcher sich die Veränderungen in der persönlichen, privaten Sphäre unter den Bedingungen einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft verwirklichen, zusammen mit dem Zeitfaktor, der dabei eine wesentliche Rolle spielt. Eine weitere Präzisierung des sozial-philosophischen Problems der Persönlichkeitsentwicklung des Menschen im Rahmen neuer gesellschaftlicher Bedingungen, ist für die philosophische Arbeit eine Aufgabe, die zugleich eine ganze Reihe von Fragen zur Kritik neuerer bürgerlicher Konzepte in sich einschliesst.